

Między wojnami

1918–1941

1.1. Straty Floty Czarnomorskiej w okresie interwencji i wojny domowej

Rosyjska Flota Czarnomorska w czasie kampanii 1916–1917 praktycznie zdołała wywalczyć panowanie na Morzu Czarnym, spychając flotę turecką do głębokiej defensywy. W końcowym okresie wojny rosyjskie okręty mogły swobodnie operować pod wybrzeżami przeciwnika, nie obawiając się przeciwdziałania. Naturalnie pewne zagrożenie stwarzały niemieckie okręty podwodne operujące z Konstantynopola, ale nie było ich wiele, a obrona zapewniana przez niszczyciele skutecznie niwelowała groźbę ataku torpedowego.

W chwili zakończenia działań wojennych Flota Czarnomorska posiadała 2 duże okręty liniowe (*Swobodnaja Rossija* i *Wolja*³⁰), 5 starszych pancerników (*Tri Swiatitiela*, *Rostisław*, *Boriec za swobodu*, *Jewstafij*, *Ioann Zlatoust*), 2 krążowniki (*Kaguł*, *Pamiat' Mierkurija*), kilkanaście nowoczesnych niszczycieli oraz wiele innych okrętów.

Walki w czasie wojny domowej i interwencji w zasadzie przesądziły o całkowitym zniszczeniu sił morskich Rosji na Morzu Czarnym. Część okrętów (w tym pancernik *Swobodnaja Rossija*) na rozkaz Lenina zatopiły własne załogi 18 czerwca 1918 r. w Noworosyjsku. Pozostałe zostały zagarnięte w Sewastopolu i innych portach przez wkraczające wojska niemieckie i austro-węgierskie. Po zakończeniu wojny w południowej Rosji rozgorzały intensywne walki przeciwników bolszewickich rządów z czerwonymi armiami formowanymi na rozkaz Lenina. Od 1919 r. wojska białogwardyjskie wspomagane były przez oddziały państw zachodnich, głównie Francji i Wielkiej Brytanii (w mniejszym stopniu Włoch i Stanów Zjednoczonych).

Przewaga Armii Czerwonej i niechęć zmęczonych wojną społeczeństw państw zachodnich do interwencji w zasadzie przesądziły o klęsce oddziałów gen. Piotra Wrangla, które późną jesienią 1921 r. musiały wycofać się z Rosji.

Z dawnej floty carskiej na Morzu Czarnym pozostały wraki lub mocno wyeksploatowane niewielkie okręty mogące spełniać zadania co najwyżej pomocnicze. W Sewastopolu stały ciężko uszkodzone przez oddziały interwencyjne pancerniki: *Sinop*, *Tri Swiatitiela*, *Boriec za swobodu* (d. *Kniaz' Potiomkin-Tawriczeskij*), *Ioann Zlatoust* i *Jewstafij*. Wszystkie zostały porzucone przez białogwardystów z powodu znacznych zniszczeń w maszynowniach, gdzie powysadzano cylindry maszyn głównych. Poza tym interwencji, a potem również białogwardziści, demontowali z okrętów całe cenniejsze wyposażenie.

Eskadra gen. Wrangla, która ewakuowała się na zachód w 1920 r. po ostatecznym pokonaniu sił białogwardyjskich i interwencyjnych na Krymie, dotarła do francuskiej wówczas Bizerty.

³⁰ Wcześniej odpowiednio *Jekatierina II* (do 16 kwietnia 1917) i *Impierator Aleksandr III* (do 29 kwietnia 1917).

W jej skład wchodził najnowszy, ukończony tuż przed rewolucją okręt liniowy *Gienierał Aleksiejew* (d. *Impierator Aleksandr III*)³¹ i stary pancernik *Georgij Pobiedonosiec* (w s.l. od 1896), który już w czasie wojny pełnił w Sewastopolu funkcję jednostki strażniczej ze zredukowanym uzbrojeniem³², oraz kilkanaście innych okrętów. W skład internowanej w Bizercie eskadry wchodziły również dwa krążowniki: większy *Gienierał Kornilow*³³ (tego samego typu co *Komintiern*) i używany w charakterze transportowca samolotów *Atmaz*³⁴. Dodatkowo do francuskiej bazy trafiły duże niszczyciele typu Nowik: *Cerigo*, *Biespokojnyj*, *Gniewnyj*, *Dierzkij*, *Pyłkij* i *Pospiesznyj* oraz mniejszy *Kapitan Sakien* – typu Ukraina. Mniejsze jednostki wojenne były reprezentowane przez trzy torpedowce (*Żarkij*, *Zwonkij*, *Zorkij*) i 4 okręty podwodne (trzy duże typu Bars: *Tiuleń*, *Utk*, *Buriewiestnik* i mniejszy AG-22), ponadto dwie kanonierki, trałowiec, awizo (eskortowiec), okręt szkolny, szpitalny, 4 lodołamacze, 2 holowniki, okręt warsztatowy i 6 transportowców³⁵.

Jedynym zniszczonym przez białych w czasie odwrotu z Krymu pancernikiem był *Rostisław*, wykorzystywany jako pozbawiona napędu bateria artyleryjska³⁶. W celu zablokowania toru wejściowego na Morze Azowskie zatopiono go w pobliżu przylądka Jenikale 16 listopada 1920 r.³⁷. Wszystkie wymienione wyżej czarnomorskie okręty liniowe zełomowano w latach 1922–1925³⁸. Oczywiście wiele elementów ich wyposażenia wciąż nadawało się do dalszego wykorzystania – wśród nich wiele armat użytych później do budowy stanowisk artylerii nadbrzeżnej³⁹.

Smutno potoczyły się losy najślynniejszego pancernika czarnomorskiego *Potiomkina*. Jednostka została poważnie uszkodzona przez Anglików 29 kwietnia 1919 r. i opuszczona przetrwała do nadejścia bolszewików⁴⁰. Pomimo chwalebnej historii, remont – ze względu na koszty oraz wiek okrętu – okazał się nieopłacalny, zdecydowano więc o jego złomowaniu. Rozbiórkę zakończono w 1925 r. Z wyposażenia pancernika pozostały m.in. maszyny ustawione w limanach Dniepru i Bohu w charakterze staw (znaków nawigacyjnych), informacja jakoby jedna z wież artylerii głównej pancernika została ustawiona na wyspie Pierwomajskiej nie jest prawdziwa⁴¹. Co ciekawe, gdy w 1925 r. Siergiej Eisenstein kręcił swój sławny film, z *Potiomkina* pozostało niewiele, a w charakterze tytułowego pancernika „wystąpił” hulk nr 8 (dawny pancernik *Dwienadcat’ Apostołow*).

31 Mielnikow R.M., *Pancerniki typu Impieratrica Maria*, Gdańsk 2003, s. 18. Rozpoczęty jako *Impierator Aleksandr III*, przemianowany po rewolucji na *Wolga*, następnie po opanowaniu Krymu przez Niemców wcielony do Kaiserliche Marine jako *Wolga*. Po rozpoczęciu interwencji państw ententy pancernik znalazł się pod kontrolą wojsk białogwardyjskich i wraz z nimi ewakuowany do Bizerty po upadku Krymu.

32 *Grażdanskaja wojna w Rossji: Czernomorskiej Flot*, Moskwa 2002, s. 452–453.

33 Apalkow J.B., *Rossijskij Impieratorskij flot 1914–1917 gg.*, Morskaja kolekcija nr 4/1998, Moskwa 1998, s. 23. Bliżniaczą jednostką krążownika *Pamiat’ Mierkurija* (późniejszy *Komintiern*).

34 Franz M.K., *Rosyjskie okręty lotnicze do 1941 roku*, cz. I, *Okręty Wojenne* nr 55, Tarnowskie Góry 2002, s. 10.

35 Dyskant J.W., *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*, Gdańsk 1983, s. 95. Skład eskadry Wrangla. Pozostałe źródła podają podobne dane.

36 Zabłockij W.P., *„Nieznaną wojna” na Morzu Azowskim*, *Okręty Wojenne* nr 48, Tarnowskie Góry 2001 s. 15–21.

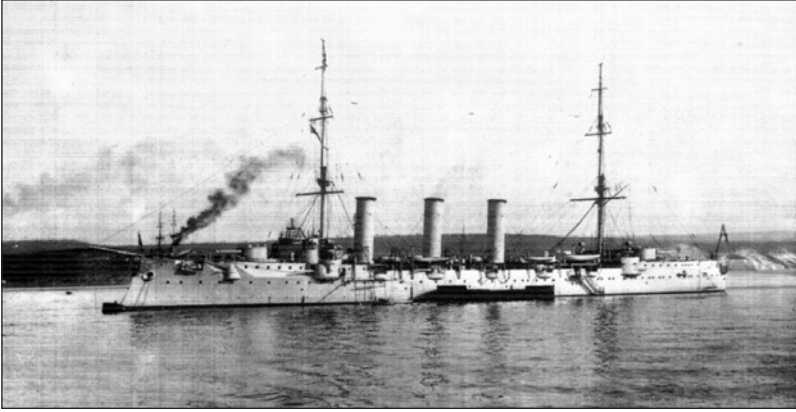
37 Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T., *Pierwsza wojna światowa na morzu*, Warszawa 1994, s. 569.

38 Jolkin A.W., Kurnosow S.Ju., *Atlas „Zatonuwszije suda...”*, s. 7. Wrak *Rostisława* spenetrowali nurkowie EPRON-u już w 1924. Latem 1927 r. udało się wokół kadłuba zbudować koferdam i rozpoczęto wypompowywanie wody. Niestety, wiosną 1928 r. wysiłki te zostały zniweczone przez zatory lodowe, które zniszczyły koferdam i uszkodziły kadłub i pokłady pancernika. Z wraku zabrano całe wyposażenie nadające się jeszcze do wykorzystania lub przetworzenia, a resztę pozostawiono. Do dziś część wraku spoczywa zagrzebana na 10 metrów w warstwie osadów dennych.

39 Jak na przykład działa kal. 203 mm z pancerników typu *Jewstafij* ustawione w charakterze dział artylerii nadbrzeżnej w Sewastopolu i w rejonie Oczakowa.

40 Biereżnoj S.S., *Linijnyje i bronienosnyje korabli. Kanonierskije lodki. Sprawocznik*, Moskwa 1997, s. 43.

41 Piwowoński J., *Nierówne boje*, Warszawa 1988, s. 27.

**Krażownik
Pamiat'
Mierkurija,
późniejszy
Komintiern**

<http://flot.sevastopol.info>

Oprócz jednostek starych, z czasów carskich, pozostało wiele okrętów niedokończonych. Najbardziej zaawansowane były prace przy budowie ostatniego czarnomorskiego pancernika zbliżonego konstrukcyjnie do typu *Impieratrica Maria* – zamówionego jeszcze przed wojną *Impieratora Nikołaja I*. Pancernik ten został zwodowany 5 października 1916 r.⁴², jednak prace na jego pokładzie postępowyły nader opieszale, szczególnie jeżeli chodzi o urządzenia napędowe. Do 31 grudnia 1916 r. główne turbiny ukończone zostały w 47%, kotły w 40%, urządzenia pomocnicze w 4%, a ciągi parowe tylko w 1%⁴³. Budowa stanęła, co wcale nie przeszkadzało zmienić nazwę niedokończonej jednostki na *Diemokratija*. Kadłub najpierw ogołocili z cenniejszego wyposażenia Niemcy, potem interwencji i oddziały Wrangla⁴⁴. Bolszewicy przez pewien czas planowali dokończenie pancernika, jednak wszystkie plany rozbiły się o chroniczny brak pieniędzy i wykwalifikowanej kadry robotników stoczniowych. W czasie oględzin kadłuba przeprowadzonych 9 lipca w 1923 r. stwierdzono, że kadłub ma masę 11 965 t z czego 5003 t przypadało na konstrukcję kadłuba, 4953 t na konstrukcję grodzi i płyt pancernych. Wewnątrz kadłuba było także 2500 t wody, która dostała się do wnętrza przez niezabezpieczone otwory w pokładzie. Nieukończony kadłub został rozebrany do 1927 r.

Tak więc dowództwo floty radzieckiej zastało akwen czarnomorski w zasadzie pozbawiony większych sił morskich. Brakowało okrętów nie tylko do codziennej służby – szczególnie dotkliwy był brak jednostek szkolnych, niezbędnych do kształcenia nowych roczników marynarzy. Do tego zadania najbardziej odpowiednie były krążowniki.

Co prawda Flota Czerwona na początku lat 20. miała kilka krążowników na Bałtyku, lecz nie sposób było ich przerzucić na południe. Powodów było kilka, między innymi brak zaprawionych w dalekich rejsach marynarzy, z których można by stworzyć tymczasową załogę na czas przejścia na Morze Czarne. Istniały także powody natury politycznej, wśród których wyróżniało się nieuznanie Związku Radzieckiego przez Francję i Wielką Brytanię, wzdłuż wybrzeży których przyszłoby płynąć. Przeprowadzenie okrętu wielkości krążownika drogami śródlądowymi państwa radzieckiego nie wchodziło w grę z powodów natury technicznej – przede wszystkim wielkości zanurzenia⁴⁵.

⁴² Mielnikow R.M., *Pancerniki typu Impieratrica...*, s. 18.

⁴³ Zubow B.N., *Razwitije korabliostrojenija na jugie Rossii*, Kaliningrad 1990, s. 352.

⁴⁴ Kuzniecowa Ł.A., *Poslednij drednout imperii*, Gangut nr 32, Sankt Petersburg 2002, s. 73.

⁴⁵ Dyskant J.W., *Konflikty...*, s. 66–68. Przeprowadzenie o wiele mniejszych sześciu kontrtorpedowców typu

Skoro nic nie można było w tym okresie przeprowadzić z Bałtyku, należało znaleźć stosowną jednostkę na akwenie czarnomorskim. W bazie sewastopolskiej po jej zajęciu przez oddziały Armii Czerwonej przejęto także kilka okrętów wojennych pozostawionych przez białogwardzistów. Żaden nie nadawał się jednak do służby ze względu na zakres zniszczeń dokonanych w czasie interwencji i zwykłej dewastacji. Wszystkie okręty miały wysadzone cylindry głównych maszyn parowych, co uniemożliwiało ich remont. W takim właśnie stanie znajdował się *Pamięć Mierkurija*. Jednak komisja, która zebrała się w bazie, oceniła stan kadłuba i elementów wyposażenia (które do tej pory nie zostało zdewastowane) jako zadowalające i postanowiła o rekonstrukcji okrętu.

Liczono też, że w niedługim czasie flota zostanie wzmocniona przez nowe krążowniki typu Swietłana. Najbardziej zaawansowany w budowie był wówczas *Admirał Nachimow*, lecz na jego ukończenie trzeba było czekać do 1927 r.

Dużo trudniejsza była sytuacja w klasie niszczycieli. Z 13 dużych niszczycieli umownie określanych jako typ „Nowik na Morzu Czarnym”, żaden nie przetrwał do czasów radzieckich w stanie nadającym się do wykorzystania. W Sewastopolu znajdował się mocno zdewastowany niszczyciel *Bystryj*. Pod Odessą na mieliźnie porzucono wrak niszczyciela *Zante*⁴⁶. W basenach Nikołajewskiej stoczni „Nawał” stały kadłuby nieukończonych niszczycieli *Lewkas* i *Korfu*. W Zatoce Cemeńskiej pod Noworosyjskiem zatonięło 6 dalszych niszczycieli, które teoretycznie nadawały się do podniesienia, remontu i ponownego wcielenia do służby.

Tymczasem do działań na Morzu Czarnym pozostały nieliczne jednostki pomocnicze, które uzbrojone zostały jeszcze w czasie wojny domowej.

W nie najlepszym stanie znajdowała się także artyleria nadbrzeżna. Najlepsze i najnowsze baterie zbudowano w rejonie Oczakowa, gdzie broniły dostępu do ujścia Dniepru i Bohu przed okrętami interwentów, tymczasem rejon Sewastopola broniony był tylko przez nieliczne baterie na tymczasowych stanowiskach. Stare baterie broniące miasta w początkowym okresie wojny zostały zdemontowane jeszcze przed 1917 r. Wybrzeże Kaukazu w tym czasie chronione było tylko przez nieliczne baterie polowe, których rozmieszczenie było raczej przypadkowe. Jego południowa część znajdowała się pod kontrolą Gruzinów, którzy nie uznawali władzy bolszewików do początków maja 1921 r. (niepokoje w tym rejonie trwały do 1923 r.).

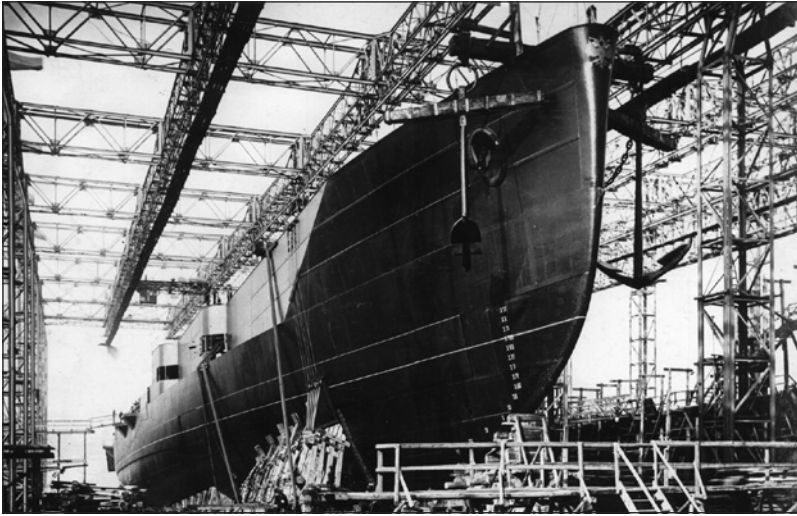
Zupełnej likwidacji uległo lotnictwo morskie. Według stanu na 1 stycznia 1918 r. lotnictwo Floty Czarnomorskiej liczyło 112 samolotów (w tym bazujące na okrętach). Do końca roku w składzie sił morskich nie było ani jednego samolotu i taki stan utrzymywał się praktycznie do końca 1920 r.⁴⁷

Ogólnie można stwierdzić, iż losy radzieckiego lotnictwa morskiego w okresie międzywojennym toczyły się różnie, czego wyrazem były liczne przekształcenia. Początkowo w 1918 r. i w czasie wojny domowej lotnictwo morskie stanowiło część sił morskich (lub rzecznych w zależności od tego na jakich akwenach działały okręty). 27 listopada 1922 r. lotnictwo morskie zostało połączone z lotnictwem lądowym w jeden oddzielny rodzaj sił zbrojnych (choć zachowano morskie nazewnictwo personelu i morskie nazwy związków taktycznych). Taki stan rzeczy utrzy-

Ukraina z Bałtyku na Morze Kaspijskie w 1919 r. było wielkim wyczynem organizacyjnym. Same okręty, aby zmniejszyć ich zanurzenie, zostały częściowo rozbrojone. Podobne działania w wypadku przerzutu krążownika były niewykonalne.

⁴⁶ Od 12 czerwca 1923 *Niezamożnyj*, po 29 kwietnia 1926 – *Niezamożnik*.

⁴⁷ Irinarchow R.S., *RKWMF pieried groznym ispytaniem*, Mińsk 2008, s. 56.

**Admirał
Nachimow na
krótko przed
wodowaniem**
1915 r.

<http://tsushima.su>

mał się do 5 maja 1935 r., gdy lotnictwo morskie zostało ponownie wydzielone z sił lotniczych i przydzielone flocie⁴⁸.

1.2. Stan Floty Czarnomorskiej i jej zadania w okresie 1922–1924

W zasadzie najważniejszym działaniem sił morskich republiki na Morzu Czarnym w tym okresie było niszczenie min postawionych w czasie wojny przez okręty rosyjskie i tureckie. Do końca 1921 r. przeprowadzono pomocniczymi trałowcami kontrolne trałowanie na powierzchni ponad 800 Mm². Działania przeciwminowe objęły podejścia do głównych portów Krymu, Kaukazu i rejonu północno-zachodniego (Odessa–Oczaków–Chersoń). Na samym Morzu Azowskim zniszczono 22 miny⁴⁹. W następnym roku 12 trałowców działających na Morzu Czarnym zlikwidowało 107 min (skontrolowano obszar o powierzchni 92,5 Mm²). W 1923 r. trałowanie kontrolne objęło obszar o powierzchni 305 Mm². Zniszczono dalszych 27 min, przy czym 18 lipca na minę wszedł i został uszkodzony trałowiec Nr 17 *Jazon*. Uszkodzonej jednostce na pomoc przybył trałowiec Nr 12 *Sofija*.

W roku 1924, ostatnim roku wykonywania prac trałowych, do działań przeciwminowych wydzielono łącznie 8 trałowców. W rejonie Cieśniny Kerczeńskiej i Sewastopola skontrolowały one obszar o powierzchni 247 Mm² i zniszczyły 35 min. Wydaje się, że wody terytorialne państwa radzieckiego oczyszczono skutecznie, gdyż do wybuchu wojny nie odnotowano wypadków uszkodzenia lub zatopienia statków na dryfujących minach.

Ważnym zadaniem była także obrona wybrzeża, lecz ze względu na słabość sił morskich tymczasowo zadaniem tym obarczono wojska lądowe. 30 kwietnia 1921 r. Rada Wojenno-Rewolucyjna Republiki w rozkazy nr 906/157 powierzyła obronę wybrzeża w rejonie Morza Czarnego Michaiłowi Frunze, dowodzącemu wojskami w rejonie Krymu i Ukrainy. Jego zastępcą ds. morskich został Naczelnik Morskich Sił Morza Czarnego i Azowskiego E.S. Panczerzańskij.

⁴⁸ Z krótką przerwą pomiędzy 23 lipca 1937 a 1 stycznia 1938 lotnictwo morskie jest częścią marynarki wojennej do dziś.

⁴⁹ Bieriezowski N.J., Bierieznoj S.S., Nikołajew Z.W., *Bojewaja lietopis'... 1917–1941*, s. 485.

**Kuter torpedowy
typu Thornycroft
pdonoszony
na pokład
Komintierna**

tsushima.su

Wraz z przekazaniem wojskom lądowym artylerii nadbrzeżnej na jej wyposażenie trafiły także liczne kutry i niewielkie jednostki pomocnicze.

Taka organizacja obrony wybrzeża nie była optymalna, toteż od pomysłu odstąpiono już 11 lipca, gdy wydano rozkaz o podporządkowaniu obrony wybrzeża dowództwu sił morskich na Morzu Czarnym. Podobne zmiany wprowadzono na Bałtyku, lecz i tam nie zdały one egzaminu.

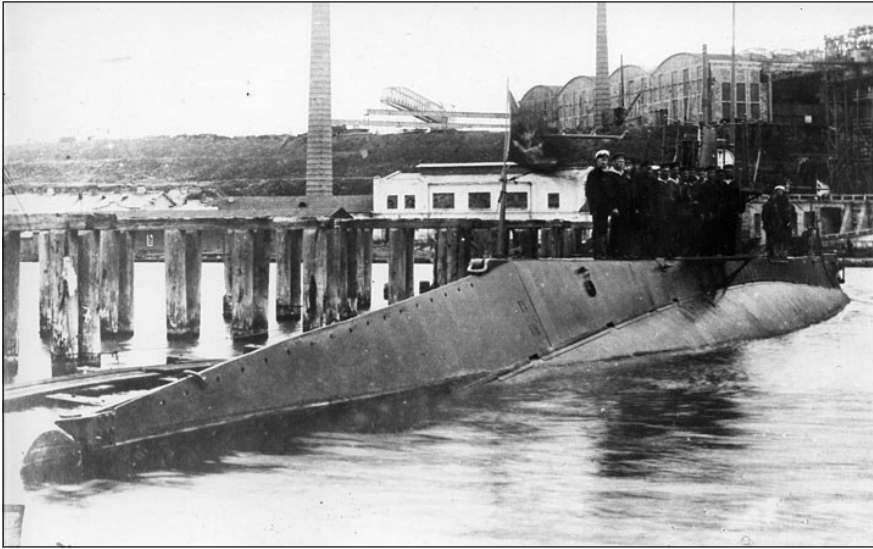
Początkowo siły morskie zajmowały się także ochroną granic, lecz od 18 stycznia 1922 r. rozpoczęto przekazywanie spraw z nią związanych pod kontrolę GPU (Głównego Zarządu Politycznego). Proces ten miał być zakończony do 27 września. Morskie Siły Morza Czarnego przekazały pogranicznikom 2 większe okręty dozorowe i 10 kutrów dozorowych⁵⁰. W późniejszym okresie morski komponent ochrony granic rozwijał się niezależnie od marynarki wojennej. Dopiero po wybuchu wojny kutry podległy ochronie granic – wtedy już w składzie NKWD – zostały przekazane wraz z załogami marynarce wojennej.

19 maja 1921 r. dowodzący siłami morskimi republiki A.W. Niemtc rozkazem nr 73 zatwierdził strukturę Morskich Sił Morza Czarnego. Utworzony został Oddział Szkolny składający się z krążownika *Admirał Nachimow* (nieukończony – później przemianowany na *Czerwona Ukraina*) i Dywizjonu Kontrtorpedowców (*Swiriejpyj* i *Strogij*⁵¹). Powołano do życia także Dywizjon Okrętów Podwodnych (2 w służbie, 3 w budowie lub remoncie, 2 bazy pływające, kuter łącznikowy), Dywizjon Kutrów Patrolowych (23 kutry dozorowe i torpedowe, okręt baza, jednostka łącznikowa), Dywizjon Minowców (2 stawiacze min, 27 trałowców, 22 kutry trałowe, 4 krypy minowe).

W skład Morskich Sił Morza Czarnego wchodziła także twierdza Sewastopol (8 baterii artylerii nadbrzeżnej kal. 152–254 mm) wraz ze stacjonującymi tam uszkodzonymi okrętami.

⁵⁰ Ibidem, s 503.

⁵¹ *Graždanskaja wojna w Rossii: Czernomorskij flot* (red. Docenko W.D.), Moskwa 2002, s. 461–462. Oba stare kontrtorpedowce zostały zbudowane w latach 1902–1903, należały do typu Sokół i zostały porzucone w Sewastopolu przez wycofujące się oddziały gen. Wrangla. *Swiriejpyj* został 31 grudnia 1922 przemianowany na *Lejtiant Szmidt*, natomiast *Strogij* 10 lipca przemianowano na *Marti*.

**Okręt podwodny
Im. tow. Trockogo
(d. AG-23)**

22 września 1920 r.

<http://flot.sevastopol.info>

Do sił floty zaliczono również szkolny pancernik, a właściwie pływającą baterię, *Jewstafij* (przemianowany 6 lipca 1921 r. na *Rewolucija*⁵²) i krążownik *Pamiat' Mierkurija*. Obie jednostki nie nadawały się do aktywnej służby. Planowano również wprowadzenie do służby jeszcze jednego starego pancernika, *Ioann Zlatoust*, w roli pływającej baterii. Ze względów finansowych tego pomysłu nie zrealizowano.

Lotnictwo przydzielone do współpracy z flotą miało na stanie 24 samoloty⁵³.

24 czerwca 1921 r. zmieniona została nazwa sił morskich działających na terenie czarnomorskim. W miejsce Morskich Sił Morza Czarnego i Azowskiego powstały Morskie Siły Morza Czarnego⁵⁴.

Najlepszymi okrętami wojennymi jakimi dysponowano w tym czasie, były kutry torpedowe angielskiej budowy (typ 40-stopowy). Pięć takich jednostek (*Bodryj*, *Brawyj*, *Biedowoj*, *Bystryj*, *Bujnyj*) przewieziono 8 października 1920 r. koleją z Baku do Mariupola. Jednostki te zdobyto w perskim porcie Enzeli po ataku zespołu okrętów radzieckiej Flotyli Kaspijskiej dowodzonej przez Fiodora Raskolnikowa.

1 stycznia 1922 r. w skład Morskich Sił Morza Czarnego wchodziły następujące jednostki: 1 stary kontrtorpedowiec, 3 okręty podwodne, 3 kanonierki, 1 stawiacz min, 16 trałowców, 14 kutrów dozorowych, 1 okręt pomocniczy, 5 baz pływających, 2 okręty warsztatowe.

12 maja 1922 r. zlikwidowano Oddział Szkolny, a jednostki wchodzące dotychczas w jego skład zostały podporządkowane bezpośrednio odwodzącemu siłami morskimi.

Pod koniec roku sytuacja na Morzu Czarnym poprawiła się. Rosjanie posiadali 1 krążownik (w remoncie), 1 kontrtorpedowiec, 4 okręty podwodne, 3 kanonierki, 1 stawiacz min, 12 trałowców, 6 kutrów dozorowych, 9 ścigaczy okrętów podwodnych, 3 okręty bazy, 3 jednostki pomocnicze, 14 okrętów hydrograficznych, 83 kutry portowe i inne⁵⁵.

⁵² Gomm B., *Die russischen Kriegsschiffe 1856–1917*, t. 1, Wiesbaden 1992, s. 69.

⁵³ Bieriezowskij N.J., Bierieżnoj S.S., Nikołajew Z.W., *Bojewaja lietopis'... 1917–1941*, s. 488–489.

⁵⁴ Ibidem, s. 488–489.

⁵⁵ Ibidem, s. 499.

Nietypowym zadaniem obarczono w tym okresie okręty podwodne. Miały one utrzymywać łączność z przedstawicielami dyplomatycznymi Rosji Radzieckiej rezydującymi w Turcji. Najlepsze do tego zadania (a tak na prawdę jedyne dostępne) okazały się okręty podwodne typu AG. W sumie pomiędzy 16 lipca 1922 r. a 9 lutego 1923 r. okręty podwodne wykonały 17 rejsów (AG-23 i AG-25 po pięć rejsów, AG-24 siedem rejsów⁵⁶).

AG-23 w lutym 1921 r. kilkakrotnie patrolował pod wybrzeżami niepodległej w tym czasie Gruzji. 12 października 1922 r. AG-25 eskortował parowiec *Iljicz* płynący z Sewastopola do Suchumi i Batumi z poborowymi dla wojsk operujących na Zakaukaziu. W czasie postoju w Suchumi 14 października w rufowej grupie akumulatorów nastąpił wybuch wodoru. Okręt został nieznacznie uszkodzony⁵⁷.

Warto zaznaczyć, iż w tym czasie „czerwone” okręty podwodne nie miały żadnych torped. Jeszcze w czasie walk z okrętami białogwardyjskimi AG-23 miał kilka okazji do ataku na jednostki przeciwnika, lecz nie miał torped kal. 450 mm. Pewnym rozwiązaniem były wkładki kalibrujące, umożliwiające strzelanie starymi torpedami kal. 381 mm, lecz było to rozwiązanie prowizoryczne i w końcu nie zdecydowano się na nie.

Pierwsze większe manewry Morskie Siły Morza Czarnego przeprowadziły w okresie 14 września–9 października 1923 r. Po raz pierwszy uczestniczył w nich krążownik *Komintiern* (d. *Pamięć Merkurijs*). Oprócz niego kontrtorpedowce *Lejtienant Szmidt* i *Marti*, stawiacz min *1 Maja*, 5 okrętów podwodnych, 3 kanonierki, 6 kutrów dozorowych i holownik *Krasnyj wodolej*. Na kolejnych manewrach zorganizowanych pomiędzy 23 a 27 października ćwiczono obronę Krymu przed ewentualnym desantem. W kolejnych jesiennych manewrach (6–11 września 1924 r.) uczestniczył wprowadzony do służby niszczyciel *Niezamożnyj*.

Podobne manewry, w których ćwiczono odpieranie desantu, przeprowadzano każdej jesieni. Pod koniec lat 30. do manewrów wprowadzono nowe elementy. Między innymi ćwiczono wysadzanie desantu na wybrzeżu przeciwnika oraz współdziałanie sił morskich z wojskami lądowymi w operacjach o charakterze ofensywnym.

1.3. Remonty i budowa nowych jednostek do 1926 r.

Jak już wspomniano, Morskie Siły Morza Czarnego potrzebowały pilnego wzmocnienia. Niestety, nie było to takie łatwe. Przede wszystkim zakłady stoczniowe na południu zostały w dużej mierze rozgrabione. Najpierw wyposażenie tych zakładów stało się własnością zbuntowanych robotników, następnie przejęły je wojska niemieckie i austro-węgierskie. Okupanci wywieźli do Niemiec co cenniejsze wyposażenie, resztę przejęły oddziały białogwardyjskie i wojska interwencyjne. Najgorszy był jednak brak wyszkolonych stoczniovców. Część z nich zaginęła na wojnie, wielu poniosło śmierć w czasie zamieszek i w okresie wojny domowej. Najtrudniejsza była sytuacja w stoczni sewastopolskiej, która była w stanie podjąć prace dopiero w połowie lat 20. Lepiej było ze stoczniami w Nikołajewie, które połączono w trust przemysłu stoczniowego (podobnie zresztą zrobiono ze stoczniami piotrogrodzkimi). Ułatwiało to zarządzanie dużymi zakładami stoczniowymi i w pewnym stopniu rozwiązywało problem braku kadry zarządzającej.

⁵⁶ Ibidem, s. 510.

⁵⁷ Kowalow E.A., *Koroli podplawa w morie czerwonnych walietow*, Moskwa–Sankt Pieterburg 2006, s. 108–109.

Dużym problemem dla przemysłu stoczniowego był brak dobrej jakościowo stali. Produkcja stali walcowanej spadła z 4,2 mln t w 1913 r. do 1,4 mln t w 1925 r.⁵⁸. Jeszcze w latach pierwszej pięciolatki produkcja surówki wynosiła (w 1928 r.) tylko 80% produkcji z 1913 r. Nawet przy budowie pierwszych radzieckich dużych okrętów podwodnych typu Diekabrist, mimo najwyższego priorytetu, najpoważniejszym problemem był brak stali odpowiedniej jakości.

Jednocześnie należało jak najszybciej przystąpić do odbudowy marynarki handlowej, niezbędnej do kontaktów gospodarczych z krajami europejskimi. Cała flota handlowa należąca do prywatnych właścicieli została zarekwirowana przez państwo na mocy decyzji podjętej przez Radę Komisarzy Ludowych z 5 lutego 1918 r. Jednak niewiele statków przeszło faktycznie na rzecz państwa radzieckiego⁵⁹.

Na Morzu Czarnym całkowitemu zniszczeniu uległa nie tylko flota wojenna, ale i utracono ponad 80% statków handlowych. Znakomita większość z nich trafiła wraz z uciekinierami do Turcji, a następnie do Francji i pozostałych krajów Europy. Do 1922 r. flota handlowa składała się z kilku barek i niewielkich parowych holowników.

Znacznie spadła także produkcja paliwa do opalania kotłów na jednostkach marynarki wojennej. Na skutek działań wojennych, m.in. zniszczenia instalacji naftowych w rejonie Baku, wydobycie ropy naftowej spadło. W 1913 r., głównie z okręgu bakijskiego, wydobyto 9,2 mln t ropy naftowej, zaś w 1921 r. tylko 3,8 mln t. Wydobycie w 1925 r. wynosiło 76% wydobycia z 1913 r. (tj. 7,1 mln t) przy znacznym wzroście zapotrzebowania ze strony przemysłu. Pamiętać należy także, że prawie wszystkie posiadane okręty wojenne były opalane ropą.

Wpływ na marynarkę wojenną miały także problemy aprowizacyjne, zwłaszcza braki i jakość otrzymywanego prowiantu. Działania wojenne po 1918 r. obejmowały swym zasięgiem najbardziej urodzajne gleby państwa. Nie powinno zatem dziwić, że w pierwszych latach rządów bolszewików zbiory zbóż znacznie spadły. W stosunku do lat 1909–1913 zbierano średnio 63 060 tys. t podstawowych zbóż, zaś w 1920 r. zebrano niewiele ponad połowę, bo zaledwie 34 100 tys. t. Niedobór żywności i głód były powodem wielkiego niezadowolenia, czego wyrazem był bunt kronsztadzki. W wielu przypadkach pracownikom stoczniowym płacono w naturze, tj. mąką lub innymi produktami żywnościowymi.

Niebezpieczna dla funkcjonowania floty była także stała rotacja marynarzy. W czasie wojny znacznie stopniały szeregi zwykłych marynarzy oraz, co chyba bardziej istotne, podoficerów niezwykle ważnych dla dyscypliny i wyszkolenia. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy był brak wyszkolonych i odpowiednio „ukierunkowanych” politycznie żołnierzy w nowo zorganizowanej Armii Czerwonej. Jej szeregi zasilili więc marynarze, a ich oddziały z miejsca stały się elitarnymi jednostkami lądowymi. Marynarze obok wyszkolenia i karności mieli także liczne umiejętności techniczne, niezwykle przydatne np. przy obsłudze pojazdów wojskowych (ale nie tylko). Wielu trafiło do oddziałów pociągów pancernych, które dzięki dużej mobilności i sile ognie zostały uznane przez Lenina za najbardziej rewolucyjny rodzaj broni.

Pierwsza większa czystka w szeregach kadry dowódczej floty została przeprowadzona w latach 1926–1927, gdy z floty usunięto wszystkich oficerów służących jeszcze w czasach carskich. Ich miejsce zajęli absolwenci wyszkoleni już w czasach radzieckich, posiadający dużo mniejsze umiejętności.

⁵⁸ Cieplewski J., *Historia gospodarcza Związku Radzieckiego*, Warszawa 1977, s. 211.

⁵⁹ Op. cit., s. 120. Z 974 statków na Bałtyku pozostało zaledwie 54. Straty we flocie handlowej wynikały głównie z niechętniej postawy właścicieli oraz – w większym stopniu – z rozpoczynających się działań wojennych związanych z interwencją ententy i buntem przeciwko bolszewikom.

Komintiern pod koniec pobytu w stoczni Siewmorzawod
Sewastopol, 1923 r.

<http://tsushima.su>

1.3.1 Krążowniki

Rozpoczęty w lutym 1921 r. remont *Pamięci Mierkurija*⁶⁰, jedyne radzieckiego krążownika, jaki pozostał na Morzu Czarnym po odpłynięciu eskadry gen. Wrangla do Bizerty, był niezwykle skomplikowany. Na okręcie tym całkowitemu zniszczeniu uległy cylindry maszyn głównych, wysadzone przez marynarzy angielskich w czasie ewakuacji Krymu. Przy ówczesnych możliwościach technicznych ich remont był niemożliwy. Rozwiązanie znalezione niejako przypadkiem, gdy ze służby wycofany został krążownik *Bogatyj* służący na Bałtyku. Okręt ten, jako jeden z ostatnich zbudowany w Niemczech na carskie zamówienie, był prototypem całej serii krążowników, do której należały także krążowniki czarnomorskie, i miał dokładnie takie same maszyny napędowe jak *Pamięć Mierkurija*. Co prawda na bałtyckiej jednostce były one już mocno zużyte, lecz nadawały się do zainstalowania na jednostce szkolnej, a taką właśnie rolę miał spełniać stary carski krążownik na Morzu Czarnym. Remont maszynowni ukończono w marcu 1923 r. Nim do tego doszło, postanowiono krążownikowi nadać bardziej adekwatną nazwę i od 31 grudnia 1922 r.⁶¹ jednostka nosiła nazwę *Komintiern*. Krążownik został także częściowo przebrojony⁶². Na pokładzie ustawiono działa przeciwlotnicze Lendera, zdjęto natomiast działa Caneta kal. 75 mm (12 sztuk), później wykorzystywane przez jakiś czas w obronie wybrzeża, a następnie złomowane.

Po wyremontowaniu *Komintierna* rozpoczęto starania o ukończenie budowy krążownika *Admirał Nachimow*. Jego kadłub znajdował się w Odessie, gdzie został przeholowany z Nikołajewa. Białogwardziści jednak nie zdołali przeprowadzić go dalej, gdyż kadłub utknął na mieliźnie i nie udało się go z niej uwolnić. W chwili przerwania prac na okręcie w 1917 r. był on gotowy w 70% – zainstalowano turbiny, kotły, linie wałów i wiele mechanizmów pomocniczych. Na nabrzeżach stoczni Nawal przygotowano także uzbrojenie, lecz w 1917 r. nie zdążono go zainstalować.

⁶⁰ Spachow S.F., Stepanow M.J., *Krijsier „Komintiern”*, Kijów 1990, s. 30.

⁶¹ Szyrokorad A.B., *Korabli i katiera...*, s. 229

⁶² Dane taktyczno-techniczne okrętów Floty Czarnomorskiej znajdują się w załączniku nr 7. Zob. też załącznik nr 6.

Dokończenie budowy tej jednostki nastroczało większych trudności niż bliźniaczej *Swietłana* budowanej w Piotrogradzie. Pomimo przeznaczenia na potrzeby budownictwa okrętowego w Rosji znacznych sum, na przykład w 1922 r. 8 milionów rubli, najpoważniejszym problemem okazał się chroniczny brak pieniędzy⁶³. Na dokończenie okrętu nigdy nie starczało środków, tym bardziej że w kolejce czekały bardziej zaawansowane w budowie, i pilniej potrzebne, jednostki typu Elpidifor oraz małe okręty podwodne typu AG. Środki na krążownik udało się zdobyć dopiero później. Mianowicie 7 grudnia 1922 r. *Admirał Nachimow* zmienił nazwę na *Czerwona Ukraina* – okoliczność ta sprawiła, że patronat nad dokończeniem budowy objął III Ukraiński Zjazd Rad, który 8 maja 1923 r. dofinansował budowę równowartością 200 tys. rubli w złocie⁶⁴.

Pierwotnie *Czerwona Ukraina* miała być ukończona 1 maja 1926 r., lecz prace stoczniowe oraz próby przeciągnęły się i banderę wojenną na pierwszym nowym (choć nie nowoczesnym) krążowniku podniesiono 21 marca 1927 r.

Z pozostałych jednostek typu *Swietłana* w początkowym okresie żadnej nie ukończono jako krążownika. Kadłuby dwóch z nich przebudowano na tankowce do przewozu ropy. Nie zasiły one jednak Czerwonej Floty, gdyż trafiły do służby cywilnej.

Admirał Spiridonow był budowany w stoczni Zakładów Putiłowskich. Położenie stępki nastąpiło 16 listopada 1913 r., zaś wodowanie 27 sierpnia 1916 r. Tak jak na wszystkich budowanych jednostkach wszelkie prace ustały 11 października 1917 r. Kadłub był wykończony tylko w 45%⁶⁵. *Admirał Greig* razem z prototypową *Swietlaną* był budowany w Rewlu w stoczni Russo-Bałt. Stępkę położono 24 listopada 1913 r., kadłub zwodowano 9 grudnia 1916 r., a 11 grudnia 1917 r. nieukończony okręt został ewakuowany do Piotrogradu (zaawansowanie prac – 50%⁶⁶).

Plany przebudowy krążowników na jednostki handlowe prawdopodobnie sporządzono tuż przed jej rozpoczęciem, na przełomie 1923 i 1924 r. Samo przedsięwzięcie okazało się dla niedoświadczonych stoczniowców skomplikowane ze względu na zakres koniecznych przeróbek: zmian wewnętrznej konstrukcji kadłuba oraz likwidacji maszynowni, na miejsce której należało umieścić zbiorniki na ropę naftową. W toku prac mających na celu przekształcenie krążowników w zbiornikowce nadano okrętom nowe nazwy: *Admirał Greig* został przemianowany na *Aznieft*, natomiast *Admirał Spiridonow* na *Groznieft*⁶⁷. Pierwszy z kadłubów przebudowywała Stocznia Bałtycka, drugi Stocznia Północna. Obie wchodziły w skład leningradzkiego trustu stoczniowego⁶⁸.

Zmiany konstrukcyjne spowodowały znaczne pogorszenie sztywności kadłuba, co w konsekwencji 23 grudnia 1937 r. doprowadziło do przełamania się *Azniefti* w czasie sztormu⁶⁹ na pół i zatonięcia jej w pobliżu Tuapse.

Na marginesie można wspomnieć o przymiarkach do przebudowy na statek handlowy wydobytego wraku pancernika *Impieratrica Maria*⁷⁰. Zamyśl taki pojawił się w sztabie dowódcy sił

63 Cwietkow I.F., Stiepanow J.G., *Eskadriennyj minonosiec „Nowik”*, Leningrad 1981, s. 180.

64 Mościński J., Wilczyński P., *Radzieckie krążowniki*, cz. I: *Krasnyj Krym, Czerwona Ukraina, Krasnyj Kawkaz*, Wyszaków 2003, s. 20.

65 Mościński J., Wilczyński P., *Radzieckie krążowniki*, cz. I..., s. 25.

66 Sobański M.S., *Rosyjskie krążowniki lekkie typu Swietłana*, cz. III, *Okręty Wojenne* nr 60, Tarnowskie Góry 2003, s. 23–30.

67 Ibidem, s. 96. Przemianowano go następnie na *Groznyj*.

68 Sobański M.S., *Rosyjskie krążowniki lekkie...*, cz. III, s. 23–30.

69 Biereżnoj S.S., *Kriejsiera i minonoscy. Sprawocznik*, Moskwa 2002, s. 96.

70 Biereżnoj S.S., *Liniejnye i bronienosnyje korabli...*, s. 58. Pancernik ten zatonął w Sewastopolu 7 października w wyniku wewnętrznej eksplozji amunicji. Wrak wydobyto 31 maja 1919 roku i postawiono na dok celem

**Szaumian
(d. Lewkas),
Pietrowskij
(d. Korfu) i Frunze
(d. Bystryj)**

Prawdopodobnie
Odessa, po 1925 r.

Wiki Commons

białogwardyjskich gen. Denikina, jednak nie rozpoczęto żadnych prac, nawet związanych z określeniem orientacyjnych nowych danych technicznych i eksploatacyjnych.

1.3.2 Niszczyciele

Pierwszym niszczycielem z prawdziwego zdarzenia, jaki wszedł do służby pod czerwoną banderą na Morzu Czarnym, był *Zante*. Okręt ten, ukończony w 85%, od chwili przzerwania prac stoczniowych do 1920 r. cumował opuszczony w Odessie. Ponieważ nie było możliwości finansowania budowy z budżetu centralnego, ukraińscy bolszewicy postanowili sfinansować ją ze środków pochodzących ze składek społeczeństwa. Ponieważ większą część pieniędzy „zebrano” od ubogich rolników, nowy niszczyciel nazwano *Niezamożnik*. Wszedł on do służby 7 listopada 1923 r.

Równoległe z ukończeniem budowy *Zante* postanowiono o remoncie niszczyciela *Bystryj*. Okręt ten stał przy nabrzeżu stoczni w Sewastopolu. Ze względu na brak wykwalifikowanej siły roboczej oraz wiek i wojenne zużycie samej jednostki (w służbie od 18 kwietnia 1915 r.) prace remontowe przeciągały się i banderę wojenną podniesiono dopiero 16 grudnia 1927 r. Niszczyciel *Frunze* (bo tak *Bystryj* został przemianowany 5 lutego 1925 r.) stał się jednocześnie najstarszym niszczycielem Morskich Sił Morza Czarnego.

Do ukończenia nadawały się jeszcze kadłuby niszczycieli *Korfu* i *Lewkas*. Obie jednostki stały nieukończone w Nikołajewie (stan zaawansowania ok. 50%). Przy ich budowie również korzystano z funduszy zebranych od rolników, toteż od nazwisk działaczy bolszewickich zmieniono im nazwy na *Pietrowskij* i *Szaumian*. Oba okręty podniosły bandery w drugiej połowie 1925 r. (*Pietrowskij* 10 czerwca, *Szaumian* 10 grudnia).

Ostatnim niszczycielem, jaki zasilił Morskie Siły Morza Czarnego, była *Kaliakrija*. Okręt ten został zatopiony przez własną załogę wraz z innymi okrętami 18 czerwca 1918 r. w Noworosyjsku. Służby ratownicze floty (EPRON) penetrowały wraki w Zatoce Cemeskiej już od początku lat 20. Głównie badano możliwość podniesienia z dna i remontu pancernika *Swobodnaja Rossija*,

przeprowadzenia remontu, który nigdy nie został rozpoczęty. Wrak złomowano w połowie lat 20.

lecz poddano oględzinom także wraki niszczycieli. W najlepszym stanie okazał się właśnie kadłub *Kaliakriji*. Podniesiono go 5 października 1925 r. i przeholowano do Sewastopola. W drodze napotkano sztorm, który o mało nie doprowadził do ponownego zatonięcia niszczyciela, tym razem na pełnym morzu. Po oględzinach w Sewastopolu stwierdzono, że niszczyciel nadaje się do remontu, który wykonała stocznia w Nikolajewie. 24 listopada 1926 r. nadano mu nową nazwę *Dzierżyński*, a 24 sierpnia 1929 r. podniesiono banderę wojenną. Okręt przydzielono do Samodzielnego Dywizjonu Niszczycieli jako okręt flagowy⁷¹.

Wraki pozostałych niszczycieli zatopionych w Noworosyjsku nie nadawały się do odbudowy. *Gadźibiej* podniesiony w 1928 r. został złomowany dwa lata później. Niszczyciela *Kercz* nie udało się podnieść w całości. Wymontowano z kadłuba tylko turbiny i drobniejsze wyposażenie, które wykorzystano na okrętach pozostających w służbie. Turbiny zainstalowano w elektrowni w Tupapse, gdzie pracowały wiele następnych lat – wymieniono je dopiero po wojnie. Na złom przekazano także wrak niszczyciela *Fidonisi*, podniesiony dopiero w 1964 r. przy okazji rozbudowy portu w Noworosyjsku⁷².

1.3.3 Okręty podwodne

Z licznej i dosyć nowoczesnej flotyli okrętów podwodnych, jaką miała carska Flota Czarnomorska, pozostało niewiele lub prawie nic. O ile okręty nie odplynęły do Konstantynopola wraz z generałem Wranglem, to zostały zatopione przez interwentów. Najnowsze jednostki podwodne, jakie posiadała carska Rosja na Morzu Czarnym, należały do amerykańskiego typu AG. Okręty te zostały zakupione jeszcze w 1916 r. i w częściach przewiezione statkami do Murmańska, skąd kolejną były dostarczone na Bałtyk i Morze Czarne. Z 11 okrętów 6 trafiło do Nikolajewa (AG-21–26), gdzie złożone w skrzyniach oczekiwały na montaż. Żadnego nie udało się wprowadzić do służby przed wybuchem wojny domowej. W skład floty białogwardyjskiej wcielono AG-21 i AG-22. Pierwszy z nich został zatopiony 22–24 kwietnia 1919 r. pod Sewastopolem⁷³, drugi przeprowadzono do Bizerty, gdzie go w połowie lat 20. złomowano.

AG-23 został wprowadzony do służby 21 października 1920 r. AG-24 ukończono 22 lipca 1921 r., AG-25 26 maja 1922 r. 11 lipca 1923 r. banderę podniesiono na AG-26. Ostatnim okrętem tego typu był AG-21, podniesiony przez ekipę EPRON 5 stycznia 1928 r.

Jedynym dużym okrętem podwodnym, który pozostał marynarce radzieckiej na Morzu Czarnym, był okręt podwodny *Nierpa*, jedna z trzech zbudowanych typu *Morż*. *Nierpa* była zatem najstarszym z eksploatowanych przez Morskie Siły Morza Czarnego okrętów podwodnych (w służbie od 26 lutego 1915 r.). Niestety określenie „eksploatowana” może być jednak trochę mylące w stosunku do tej jednostki, gdyż większość czasu pod czerwoną banderą spędziła w remoncie, którego ostatecznie nie zakończono.

Ważnym elementem rozbudowy sił podwodnych było także posiadanie odpowiednich okrętów baz. Na Morzu Czarnym jeszcze w czasie wojny w 1916 r. rozpoczęto budowę takiej specjalistycznej jednostki. Nazwano ją *Elbrus*, a do użytku ostatecznie oddano w 1934 r. Była to jedyna w całej radzieckiej flocie baza okrętów podwodnych, od początku budowana w tym celu. Wszyst-

⁷¹ Czernyszew A.A., *Łuczszije esminy...*, s. 148–150.

⁷² Zubow B.N., *Razwitiije korabliostrojenija...*

⁷³ Wraz z AG-21 zatopione zostały *Nalim*, *Skat*, *Łosos*, *Sudak*, *Karp*, *Karas*, *Krab*, *Kaszalot*, *Kit*, *Narwał*, *Gagara*, *Orlan*.

Tabela 1. Radzieckie okręty podwodne typu AG

L.p.	Nazwa pierwotna	Nazwy/numery burtowe i zmiany późniejsze	Data ostatniej zmiany nazwy
1	AG-23	<i>Im. tow. Trockogo, Niezamożnyj, Szachtior, A-1/Nr.12, Nr. 21</i>	15.09.1934
2	AG-24	<i>Im. tow. Łunaczarskiego, Kommunist, A-2/Nr. 13, Nr. 22</i>	15.09.1934
3	AG-25	<i>Marksist, A-3/Nr. 14, Nr. 23</i>	15.09.1934
4	AG-26	<i>Im. tow. Kamieniewa, Politrabotnik, A-4/Nr. 15, Nr. 24</i>	15.09.1934
5	AG-21 ^a	<i>Mietallist, A-5/Nr. 16, Nr. 25,</i>	15.09.1934

^a Okręt AG-21 został w tabeli umieszczony jako ostatni, gdyż do sił podwodnych RKKF trafił jako ostatni po remoncie zakończonym 30 grudnia 1930 r.

[za:] Bożenko P., *Krasnoznamennaja A-5, Modiełlist Konstruktor 7/1989*, Moskwa 1989, s. 14.

Źródło: Szyrokorad A.B., *Korabli i katiera...*, s. 282–285.

kie pozostałe bazy, na samym Morzu Czarnym było ich jeszcze 7, były zaadaptowanymi statkami handlowymi, w różnym stopniu nadającymi się do pełnionej funkcji⁷⁴.

Okręty podwodne zgrupowano w Samodzielnym Dywizjonie Okrętów Podwodnych utworzonym 1 stycznia 1922 r. Jego dowódcą przez pierwsze dwa lata był A.A. Ikonnikow⁷⁵.

1.3.4 Pozostałe jednostki

Pod koniec działań I wojny w carskim dowództwie układano plany wysadzenia desantu na wybrzeżu tureckim w rejonie cieśniny Bosfor⁷⁶. Do tego celu niezbędne było zbudowanie uniwersalnych okrętów desantowych o niewielkim zanurzeniu, które miały być też wykorzystywane jako trałowce względnie małe pomocnicze stawiacze min. Z tej przyczyny rozpoczęto budowę okrętów typu Elpidifor. Ostatecznie postanowiono ukończyć cztery takie jednostki budowane w nikołajewskiej stoczni Russud jako kanonierki przystosowane także do stawiania i trałowania min.

Pierwszą ukończoną jednostką, sklasyfikowaną początkowo jako trałowiec, był *Elpidifor 414*, pływający do 15 września 1918 r. pod nazwą T-314⁷⁷. Zmiana klasyfikacji na kanonierkę nastąpiła dopiero 4 czerwca 1920 r., z chwilą włączenia jednostki w skład Morskich Sił Morza Czarne-go. Następnym był trałowiec T-313, pierwszy ukończony już dla Floty Czerwonej, przemianowany 15 września 1918 r. na *Elpidifor 413*. 4 czerwca 1920 r. wpisano go do spisu okrętów wojennych RKKF i sklasyfikowano jako kanonierkę. Oficjalne wcielenie do służby nastąpiło 11 października 1920 r. Obie jednostki po kilku latach służby, 20 grudnia 1923 r., ponownie zmieniły nazwy: *Elpidifor 413* na *Krasnaja Abchazija*, zaś *Elpidifor 414* na *Krasnyj Adżaristan*.

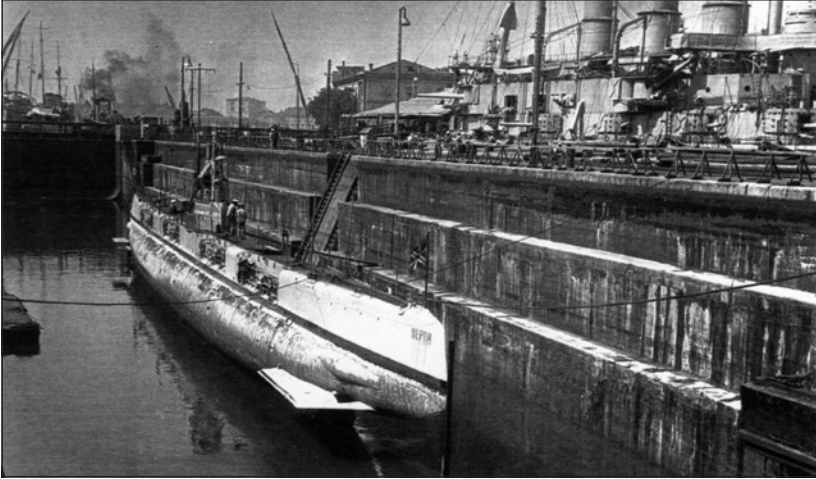
Dwie pozostałe jednostki tego typu ukończono w późniejszym terminie. *Elpidifor 416*, jeszcze niedokończony, został początkowo przekazany żegludze cywilnej. Dopiero 15 listopada 1924 r. wpisano go na listę okrętów wojennych jako trałowiec. Nazwę zmieniono ponownie 5 lu-

⁷⁴ Kułagin K.L., Morozow M.E., *Sowietiskij podwodnyj flot 1922–1945 gg.* Moskwa 2006, 561–562.

⁷⁵ Ibidem, s. 339.

⁷⁶ Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T., *Pierwsza wojna światowa...*, s. 418.

⁷⁷ Szyrokorad A.B., *Korabli i katiera...*, s. 288–291. Wszystkie nazwy kanonierek tego typu i ich późniejsze zmiany.

**Nierpa w doku,
jeszcze jako
okręt Cesarskiej
Marynarki
Wojennej.
W tle widoczny
pancernik Ioann
Zlatoust.**

<http://tsushima.su>

tego 1925 r. na *Krasnyj Krym*⁷⁸. Remont i zmiana klasyfikacji nastąpiły 15 czerwca 1928 r., kiedy okręt został uznany za kanonierkę. Ostatnią ukończoną jednostkę typu Elpidifor także początkowo wykorzystywano w charakterze trałowca. Do służby została przyjęta 30 października 1920 r. pod nazwą *Elpidifor 417*. Zmieniono ją w 1924 r. na T-23, zaś w grudniu 1925 r. jednostce nadano nazwę *Krasnaja Gruzija*.

Wszystkie kanonierki na początku służby wykorzystywano w roli trałowców. Oczyszczały one z min wody w rejonie Odessy i Nikołajewa⁷⁹.

1.4. Morskie Siły Morza Czarnego w okresie pierwszej pięciolatki (1926–1931)

Przy okazji tworzenia programu wzmocnienia floty nowymi okrętami wyszły na jaw poważne rozbieżności pomiędzy zwolennikami odbudowy floty co najmniej do wielkości z czasów carskich (z pancernikami, krążownikami) i grupą opowiadającą się z ograniczoną rozbudową sił morskich na korzyść silnego lotnictwa i sił pancernych. Ostatecznie program został przyjęty do realizacji przez Radę Pracy i Obrony 26 listopada 1926 r.⁸⁰, a jego wykonanie postanowiono podzielić na dwa etapy. W pierwszym, w latach budżetowych 1926/27–1929/30⁸¹, zaplanowano budowę 8 dozorowców⁸² i 6 okrętów podwodnych – później znanych jako typ Diekabrist. W drugim etapie, 1929/1930–1931/1932, zaplanowano wybudowanie pozostałych okrętów: 10 dozorowców⁸³ (razem miało być ich 18), 6 okrętów podwodnych (razem 12) oraz dokończenie 2 krążowników i 4 niszczycieli. Jednostki pomocnicze planowano budować bez podziału na dwa etapy. Ten sześcioletni program jednak nie zadowalał dowództwa, jako że z założenia był zorientowany na

⁷⁸ Ibidem, s. 290. Nazwa zmieniła się jeszcze raz, gdy 31 października 1939 r. lekki krążownik *Profintiern* przechrzczono na *Krasnyj Krym*. Kanonierce nadano wówczas nazwę *Krasnaja Armienija*.

⁷⁹ Biereżnoj S.S., *Liniejnyje i bronienosnyje korabli...*, s. 158–159.

⁸⁰ Pyżik R., „Brzydkie kaczątko” stalinowskiej floty, cz. I, *Okręty Wojenne* nr 39, Tarnowskie Góry 2000, s. 18.

⁸¹ Sobański M.S., *Okręty patrolowe typu „Uragan”*, *Okręty Wojenne* nr 2 specjalny, Tarnowskie Góry 1998, s. 9.

⁸² Ibidem, s. 13. Zaplanowano, że pierwszych 6 okrętów będzie służyło na Bałtyku, zaś dwa na Morzu Czarnym.

⁸³ Ibidem, s. 14. Sześć przeznaczono do służby na Dalekim Wschodzie, cztery ostatnie zbudowane trafiły na Bałtyk.